

Liturgien och den gregorianska sången i gudstjänsten.

Vill man uppta till behandling spörsmålet om liturgi och den speciellt liturgiska sångens plats och uppgift i vår gudstjänst så ligga flera möjligheter öppna. En väg att beträda är den rent begreppsmässiga: man söker klarlägga vad som menas med gudstjänst, enkannerligen evangelisk gudstjänst, man definierar begreppet liturgi och liturgisk sång och ställer sedan dessa begrepp i relation till varandra. Beträder man denna väg kan man näppe- ligen undgå att ge en teckning efter det egna huvudet av en evangelisk idealgudstjänst och i denna inpassas sedan ett lagom mått av liturgisk, gregoriansk sång.

Denna vägen har emellertid sina vanskligheter. Det sista århundradets disputerande mellan olika tvistande teologiska skolor om vad som menas med gudstjänst från evangelisk synpunkt har givit så många och delvis oförenliga resultat, att man näppe- ligen på den vägen kan komma fram till ett resultat, som alla kunna ena sig om. Därtill kommer att sådana diskussioner oftast hamna i det blå. Idealgudstjänsten motsvarade alls icke verkligheten av i dag, varken den verklighet som heter våra försam- lingar eller den som heter våra gudstjänstordningar. Att finna en väg, som här förenar ideal och verklighet synes ogörligt. Dispu- terandet leder fram till en gudstjänstordning, som omöjligen kan praktiseras och som har mycket litet att skaffa med den förhan- denvarande situationen.

En annan väg synes mig vara farbar. Det är den historiska. Jag föredrar att välja ut några av de historiskt framvuxna guds- tjänstordningarna från kyrkans olika tider. Jag stannar därvid främst inför de tider, som kunna göra anspråk på att stå som normerande för kristet gudstjänstliv. Med dessa gudstjänstord- ningar för ögonen frågar jag så vilken liturgi och den litur- giska sångens plats och uppgift varit i dem. De klassiska peri- oder som jag nu tänker på och som här framträda med det själv- klaras rätt, är den äldsta västerländska kyrkans tid, då urkristen tro och urkristna tankar förmält sig med ädel gestaltningskraft, samt reformationstiden i dess svenska utformning. En sådan his- torisk återblick bör kunna ge oss fast mark under fötterna, även om den självfallet i detta sammanhang måste bli kortfattad. I varje fall bör den hindra oss från ohistoriska och verklighets- främmande konstruktioner. Men även om den blir kortfattad bör den kunna bli tillräcklig för att belysa den tes, som jag här vill uppställa nämligen: *Liturgi och sångens plats och uppgift i den kristna gudstjänsten är att göra den heliga skrift levande och verksam i församlingen, å ena sidan såsom en Guds förkunnelse, såsom ett ord från Gud till oss, och å den andra sidan såsom vår bön inför Gud.* Vidare vill jag söka visa att i den mån som liturgi, d. v. s. den agen-

dariskt bundna delen av gudstjänsten, *direkt utgöres av ord hämtade ur skriften blir den gregorianska sången en gärna använd och synnerligen lämplig tjänare* men i den mån som liturgien avlägsnar sig från den heliga skrifs ord kommer den gregorianska sången att skjutas åt sidan.

Såsom första exempel väljer jag den klassiska romerska mässan. Den framträder tydligt utformad på 500-talet, och var då ännu en mässa på folkmålet för de latintalande. Redan nu hade ju mässan erhållit den form som den sedan bibehållit i den romerska kyrkan i sina huvuddrag, som jag här i korthet erinrar om under beaktande av varifrån de olika momenten härstamma.

Ordningen begynnes, efter det inledande skriftermålet som här kan lämnas åsido, med Introitus. Den var ursprungligen en psalm ur psaltaren med ett omkväde, vars text liksom psalmen var hämtad ur den heliga skrift, psaltaren eller någon annan bibelbok. Psalmen sjöngs av ålder på den gregorianska psalmtonen av församlingen och växlade för de olika dagarna. Efter Introitus följde det bibliska Kyrie, de nödstäldas rop till Kristus om hjälp, och därtill anknöt sig Gloria, änglalovsången ur Lukas 2, med dess tilldiktning Laudamus. Här möta vi det första utombibliska momentet. Men den lovsången är jämnårig med trosbekännelserna och med de äldsta präfationerna, och intar därför en ställning jämförbar med dessa. I Kyriet och Gloria blomnade den gregorianska sången på ett så rikt sätt att sången till sist icke längre kunde anförtros åt församlingen, utan överlämnades åt kören.

Så följer kollektbönen. Den är utombiblisk. Liksom urvalet av epistel- och evangelieperikoper och deras fördelning på kyrkoårets olika sön- och helgdagar, äro kollektbönerna Roms gåva till den västerländska kristenheten. Den som vill göra sig mödan att uppmärksamt studera dessa kollektböner skall frapperas över den urkristna prägel, som de bära. Här har urkristen tro förmäls med lapidar romersk stil. Det var därför naturligt att den enkla gregorianska sång, som brukades då man föredrog de apostoliska och evangeliska läsningarna också kom att användas vid föredragandet av kollektan, ehuru den icke ägde bibliskt ursprung.

Epistel och evangelium, som i äldre tider åtföljdes av ytterligare läsningar — i de apostoliska konstitutionerna från omkring 350 tre stycken — äro ju direkta bibellektioner, som utfördes på sina respektive toner. Den danska kyrkan har i Norden bevarat detta uråldriga sätt att föredraga texterna. Hos oss utdog seden att recitera dem under 1800-talet. Dock må erinras om att ännu 1809 års Kyrkohandbok anvisade att den av dagens texter, över vilken icke predikades, skulle föredragas från altaret och därvid läsas eller sjungas. För den som är intresserad av huru denna recitation av epistel och evangelium försiggick i den svenska kyrkan kan erinras om att Haeffner i Svenska messan av 1817 ger exempel härfpå.

Gradualpsalmen mellan epistel och evangelium utgjordes av ett responsorium utfört som växelsång mellan försångare och kör. Dess text är hämtad ur den heliga skrift, i regel en psalm ur psaltaren, ursprungligen, liksom introitus, en hel psalm. Den gregorianska sången, som uppvuxit kring gradualens heliga ord hör till det konstmässigaste, av dess uttryck.

Om trosbekännelsen gäller vad jag nyss sagt om Laudamus' ålder och tillblivelse.

Vända vi oss så till den egentliga nattvardsmässan, missa fidelium, så kunna vi urskilja två olika partier efter de olika sätt varpå de vid högmässa utföras. En del läses av prästen sekret, med så låg röst att församlingen icke kan höra prästens ord. Dessa böner som alltså lästes i alla mässor, utgjordes av böner som sammanfogats under olika tider. De utgöras av oblationsbönerna och handtvagningsbönen före prefationen, samt i canon missae av Te igitur, Memento, Communicantes m. fl. samt slutligen av embolismen och till sist efter kommunionen Quod ore och Corpus tuum. För ingen av dessa böner har den gregorianska sången brukats.

Stanna vi för den andra gruppen, så kan dit räknas först offertoriepsalmen, liksom de tidigare omnämnda psaltarpsalmerna ursprungligen en hel psalm, vilken sjöngs av församlingen själv, medan den i procession gick fram till koret och offrade bröd, vin och olja. Sedan själva offrandet bortfallit inskränktes psalmen till en vers, tillräckligt lång för prästen att tillreda det redan framburna brödet och vinet.

Ur det eljest hemlighetsfullt sekret föredragna partiet höjer sig prefationen, den inledande eucharistiska bönen, som mynnade ut i den bibliska lovsången: Helig, ur Jes. 6 och Benedictus ur Matt. 21:9. Detta komplex hör till arvet från urkristendomen. Redan Tertullianus antyder förekomsten av prefation och sanctus. En liber pontificalis från 100-talet meddelar att prästen tillsammans med församlingen (Observera detta sista) under nattvardsmässan skall sjunga Helig. Benedictus omnämnes i Apostoliska konstitutionerna. Till detta komplex förelåg alltså redan i urkristen tid sång.

På sin enkla recitationston utfördes Fader vår och fridshälsningen. Tidigt, om än icke så tidigt som Helig, infördes den bibliska hymnen O Guds lamm och fick sin musikaliska dräkt, oftast i släkt med Helig. Under communionen sjöngs den psaltarpsalm som kallades communio och sist efter den korta nattvardskollektan, Ite missa est och välsignelseformeln.

I korthet kan man sammanfatta denna översikt så att den liturgiska huvudbeståndsdel i mässan utgöres av stycken hämtade direkt ur den heliga skrift. Mässan är materiellt sett uppbyggd på bibelordets fasta grund. Därutöver komma främst de redan av den urkristna kyrkan framställda trosbekännelserna, prefationerna och därutöver kollektböerna. Liturgiens huvudupp-

gift är i korthet från den synpunkt, varur vi här beaktat den, att göra den heliga skrifts eget ord till en levande makt i församlingen.

Den gregorianska sången är i sin tur förbunden med de delar av liturgien som direkt hämtats ur den heliga skrift. Vill man undersöka den liturgiska sångens historia kan man gott säga, att under det första årtusendet av den kristna kyrkans historia har den gregorianska sången vuxit upp på de heliga skrifternas egen mark först inom grekiskt talande sedan inom latintalande språkområden. Den gregorianska sången har från sin födelse omklätt skriften och varit fast bunden vid den. Därutöver har den liturgiska sången under det första årtusendet av kyrkans historia brukats vid bönerna samt vid de lovsånger som äga urkristet ursprung, Laudamus, Credo och prefationen.

Den senare medeltida utvecklingen av mässan betyder ett steg bort från bibelordet. Med 900-talet börja tillägg till och förändringar göras i den klassiska mässan. Till gradualen fogas från denna tid sekvenserna som äro nydiktningar av olika typer. Av dem erinrar jag om julsekvenserna *Letabundus* och *Grates nunc omnes*, påsksekvensen *Victime paschali*, domedagssekvensen *Dies irae* och Kristi lekamens sekvens *Lauda Sion*. Det är från denna tid man kan iakttaga tendensen att tropera de gudstjänstliga sångerna i mässans ordinarium. I kyriemelodier med långa melismer, t. ex. tilldiktas nya ord, som läggas till de latinska *Kyrie eleison*. Till pingsttidens *Kyrie* fogades sålunda orden: *Kyrie fons bonitatis, Pater ingenite, a quo bona cuncta procedunt eleison*. Under reformationstiden översattes dessa tilldiktningar understundom. Den ovannämnda kyrietropen lydde hos Jespersen i hans Gradual 1573 sålunda: *Kyrie / Gud Fader allsom høyeste trøst / du est vor glæde oc lyst / spar oss ælende beuar oss fra Synd / forbarme dig offuer oss*. — Till de båda senare aklamationerna finnas andra »verser» ägnade Kristus och Anden. Akallan gäller vid denna tid alltså ej längre Kristus utan den treenige Guden.

Här i Sverige har veterligen åtminstone en kyrietrop blivit försvenskad, nämligen den ovannämnda *Kyrie fons bonitatis*. I Högs handskriften lyder den svenska textens första vers:

Kyrie gudh fadher alzsom högste trøst: tu äst vår glægdie och löst: spaar oss ælende, beuar oss frå synd: *förbarma tigh offuer oss*.

På liknande sätt troperades *Sanctus* och *Agnus Dei* och till den urkristna *Laudamus* lades »prosor». *Credo* omdiktades, en sådan omdiktning upptogs av Luther och lades till grund för credopsalmen nr 17 i vår nuvarande psalmbok.

Vi kunna alltså iakttaga en tendens under medeltidens senare tid: en lust att parafrasera bibelordet eller att tilldika eller omdika det.

Samma tendens kan spåras under medeltidens senare århundraden också inom den andra stora gudstjänstformen: i officiet, tidebönerna.

Av ålder bestod tidebönen av psalmer ur psaltaren, läsningar ur skrifterna och de nytestamentliga lovsångerna. Därutöver förekom sedan 300-talets slut även hymner: poetiska dikter i regel i den jambiska dimeterns form med bibliska motiv. Men även dessa hymner, ur vilka en del av våra kyrkopsalmer ha vuxit fram, möttes i västerlandet med misstro. De hade dåligt rykte. I öster hade nämligen villolärare använt sig av dem. De diktade in sina villomeningar i hymnerna och förledde genom hymnernas, i förhållande till den liturgiska sångens kärva melodier, så smekande tongångar, människorna att tillägna sig villolärorna. Det behövdes biskop Ambrosius' auktoritet till för att ge hymnerna en plats i officiet. Däremot bereddes de icke plats i mässan förrän emot medeltidens slut och, signifikativt nog, i samband med tillbedjan av hostian eller tillbedjan av Maria.

Under medeltidens senare skede tillkommo även vigilierna. I suffragier, rosenkransar o. d. infogades utombibliskt stoff till Marias och helgonens, korssets eller hostians ära. De till dessa suffragier nykomponerade melodierna utmärka sig för en melodisk vekhet och sentimentalitet, som är obekant för den äldre liturgiska, på bibelns grund uppvuxna, gregorianska sången.

Huru ställde sig nu reformationen till mässan och tidebönen och till de medeltida tendenserna inom dessa?

Reformationen innebar ett genombrott av den urkristna andan. Man kan därför förvänta sig att den också i avseende på gudstjänsten vill gripa tillbaka till urkristen tradition och rena den från senare tillsatser. Detta är också vad som sker. I detta avseende är f. ö. den svenska reformationen betydligt mycket konsekventare än den tyska.

Det är också av intresse att akta på huru exempelvis Olavus Petri direkt stöder sig på urkristna urkunder, såsom Apostoliska konstitutionerna o. a. då han motiverar sina förslag.

Vill man få ett intryck av den svenska reformationstidens uppfattning om hurudan mässan borde vara, kan man utgå från den svenska mässan av år 1541. Efter de mera privata upplagorna av år 1531, 1535 och 1537 utgives denna såsom den första officiella *svenska* mässan.

En genomgång av denna mässordning visar den starka koncentration kring bibelordet, som man kunde vänta.

Efter det inledande och i viss mån fristående skriftermålet med syndabekännelse och avlösning, börjar själva mässan med Introitus. Vad där säges är typiskt för hela den svenska mässan i det följande: Ingången må vara någon psalm eller annan lovsång på svenska eller latin av skriften uttagen. Här hänvisas alltså direkt till den heliga skrift. Om man så vill blir det en bibelmässa som framkommer efter den reformatoriska granskningen av den medeltida mässan.

Värt att uppmärksamma är den ändring som verkställdes i redigeringen av 1541 års mässa i förhållande till tidigare upp-

lagor i avseende på gradualen. Medan de tidigare upplagorna här anvisat att för gradualen läser man eller sjunger den sången om Guds budord eller någon annan, så lyder anvisningen 1541: Gradualen må vara tio Guds bud eller någon psalm eller ock annan lovsång på svenska eller latin av skriften uttagen. Till förtydligande härav meddelas i tillägget till 1541 års mäsas: Några Gradualia och först tio Guds bud. Här avtryckas budorden efter skriften in extenso och därefter några korta perikoper ur psaltarpsalmer. Anvisningen kan därför icke rimligtvis tolkas på annat sätt än så att här skall, som tidigare sjungas psalmer ur psaltaren eller ock skola tio Guds bud föredragas. Däremot meddelas icke i samband med 1541 års mäsasordning några »kyrkovisor», omdiktningar av psaltarpsalmer eller andra bibliska berättelser, såsom förekommer exempelvis i Slutens mäsasordning av år 1529, eller vid Malmömässans omtryck 1531 och 1533.

För övrigt upptagas i 1541 års mäsasordning översättningar till svenska av Kyrie och av Gloria med Laudamus. Däremot icke omdiktningen av Gloria: Allena Gud i himmelrik. Den anvisas som alternativt först i 1614 års handbok.

Av de gamla kollektböerna meddelas i tillägget ett förökad antal. Epistel- och evangelieläsningarna ur den heliga skrift upptagas på sina gamla platser, likaså trosbekännelsen varvid man alternativt infört apostolicum — 1537 meddelas en översättning av nicenum, som eljest torde ha sjungits på latin.

I missa fidelium strykes resolut och radikalt alla sekreta böner. Konsekrationsorden skola läsas eller sjungas »överljutt». Man bibehåller det urkristna sursum corda och upptar två prefationer av vilka dock den ena är en svensk nyskapelse. Hela canon strykes alltså. Det är värt att observera huru Olavus Petri i sitt företal till mäsas 1531 motiverar denna åtgärd. Han säger: Kristi ord och insättelse är oss kanon nog, där vi oss alla efter rätta skola. På människors ord och formuleringar kan han öva kritik. Människors dikt och funder, d. v. s. funderingar, påhitt, har han rätt att förändra. Kristi ord är nog.

Efter instiftelseorden följa de bibliska Helig, Fader vår, fridshälsningen, O Guds lamm.

Efter tacksägelsekollektan och benedicamus avslutas mäsas med den aronitiska välsignelse. I den senare punkten har man alltså utmönstrat den utombibliska välsignelseformeln, som den medeltida mäsas upptar, och ersatt den med bibelordet.

Eftersom det i denna undersökning gäller liturgiens uppgift i gudstjänsten har jag ej meddelat om predikan, som nu anges skola hållas efter evangeliet, eller om de fakultativa nattvardsförmaningarna eller det inledande lästa skriftermålet.

Den svenska mäsas 1541 presenterar sig i hög grad som en bibelmäsas. Guds eget ord, rent och klart, utan mänskliga tilldiktningar och omdiktningar behåller den huvudsakliga, ojämförligt största platsen.

Och allt vad som hämtats ur skriften sjöngs på den sedvanliga gregorianska tonen, till och med det som förut hade lästs: Verba testamenti. Utanför skriften voro hämtade de urkristna lovsångerna, Laudamus, Credo och prefationerna samt kollektbönerna.

Dock på ett enda ställe förekommer något annat. Under distributionen, d. v. s. då de icke alltför vanliga tillfällena inträffade att ett större antal kommunikanter kommo tillstädes, sjöngos kyrkovisor: Jesus Kristus är vår hälsa, Gud vare lovad eller Förlän oss, Gud, så nådelig frid i våra dagar. Detta är en ändring i förhållande till tidigare upplagor, som föreskrivit att pro comunione skulle sjungas en psalm på svenska eller Simeons lovsång.

De angivna kyrkovisorna sjöngos till kända medeltida melodier, men texterna voro utombibliska. Här är ett bestämt avsteg från den eljest strängt genomförda principen att tolerera blott bibelns eget ord i sången.

Men icke heller kyrkovisans införande som distributionspsalm har skett utan invändning från den förste evangeliska ärkebiskopen, Laurentius Petri. I sin stora skrift från 1560-talet om huru gudstjänsterna böra ordnas (*De officiis*) säger han att under nattvardsgången plägar mestadels sjungas bönepsalmen *Pro pace*. Understundom också, om flera nattvardsgäster äro närvarande, Jesus Kristus är vår hälsa samt jämte denna sång några andra som passa till den pågående handlingen. Allra riktigast, säger han därefter, vore att härunder sjunga responsoriet *Discubuit Jesus*, sådant det nu fanns utgivet i förbättrat skick. Detta responsorium var en lindrig omskrivning av själva nattvardsberättelsen. Likaså kunde brukas antifonen *O Sacrum convivium*.

Frågar man sig nu inför den svenska mässan av år 1541, vilken liturgiens plats och uppgift är i den svenska reformationstidens mässa, så må det väl som riktigt anses, att svara att liturgien lät skriften själv komma till tals. Liturgien levandegjorde i församlingen den heliga skrift på ett rikligt och ymnigt sätt. I introitus- och gradualpsalmerna sjöngos psaltarpsalmer, antingen såsom under medeltiden blott en enstaka vers eller ock, vilket Olavus Petri hellre sett, hela psalmen i enlighet med urkristet bruk, vilket påpekas i 1531 års mässa. Den heliga skrift lades alltså i församlingens mun såsom dess bön. I epistel och evangelium samt i nattvardsens instiftelseord framföres läsningarna ur de heliga skrifterna såsom tillsägelse från Gud.

Vilken ställning intog de svenska reformatorerna till den gamla gregorianska sången, på vilken psalmerna ur psaltaren och texterna ur bibeln framförts? Det råder ingen tvekan att man redan från reformationens genombrottsår här i Sverige har haft en positiv inställning till arvet i den gamla kultsången. Redan 1531 års mässa anvisar tydligt att de däri meddelade översättningarna av psaltarpsalmer för introitus och gradual skulle sjungas på sedvanligt sätt. Sammalunda Credo, och prefation.

Annå tydligare framgår detta av Laurentius Petris ovannämnda skrift *De Officiis*. I denna går han igenom söndag för söndag vad som skall sjungas i mässan och i tidebönera. Det är den gamla kultsången till den heliga skrifts text.

Den reformatöriska rensningen av mässan skedde alltså i tydlig biblisk anda. Där skriftens eget ord förekom hade man ingen invändning att göra. Däremot riktas kritiken mot de från annat håll hämtade delarna. Dessa granskades i ordets ljus. Där det stämde överens därmed, såsom i de urkristna lovsångerna, kollektbönera o. d. bibehöllos de, där de ej stode i överensstämmelse med skriften strökos de. Det är typiskt att Linköpings domkapitel år 1536 utgav en egen reformerad mässa i vilken en ny canon skapats genom sammanställning av bibelord. Därmed ville man vrida ett farligt vapen ur de evangeliskas händer.

Jämför man nu den svenska mässan av 1541 med de samtidiga danska mässordningarna, jag tänker framför allt på den av Wormordsen 1539 utgivna första officiella handboken, så finner man att man i Danmark ingalunda haft samma ideal för ögonen som i Sverige. Där har man icke anknutit liturgien på samma medvetna sätt till den heliga skrift som i Sverige. Här förekomma ymnigt med nydiktade sånger, såsom dansk introitus, troperat kyrie, omskrivningen av Glorialovsången Allenaste Gud i himmelrik, credopsalm. För Agnus Dei upptas omdiktningen Guds rena lamm o. s. v.

Tydligt är i varje fall att Danmark tidigare genomfört den tendens, som senare kom att bestämma utvecklingen i Sverige: Man utbytte skriftens egna ord mot omdiktningar och nydiktningar på mera eller mindre klar biblisk grund. I stället för psalmen ur psaltaren Ur djupen ropar jag till dig, träder kyrkovisan: Av djupsens nöd o Gud till dig. Det är skriftens psalmer men i Luthers och hans danska och svenska översättares omskrivning. Det är väl santt att man åtminstone i den första reformationstiden noga aktade på sångernas bibeltrohet. Niels Möller citerar i sitt ypperliga verk *Salmesprog og salmetryper* en typisk dansk titel (sid XI) *The X Guds bud meed nogre andre Psalmer lofsange oc aandelige wijser, ij then hellige schriffte wel begrundede*.

Man kan därmed jämföra företalet till Svenska sånger och visor av år 1536, där det säges att somliga av dessa äro en del av de parabler i evangelium, somliga av Davids psalmer, somliga efter några latinska hymner utsatta, som fordom hava i kyrkorna varit brukade och somliga de där eljest hava sin fasta grund i skriften. Allt skulle granskas efter skriften, men man kunde ändock ej undgå den fara som översättningen alltid innebär, i allsynnerhet i parafrazen, och i omdiktningen, då hänsynen till versens krav kan låta för originalet främmande tankar smyga sig in.

Ju längre bort man kommer från reformationen dess starkare betonas de estetiska och litterära kraven i fråga om diktningen, allt mindre höres kravet på dess fasta grund i bibeln.

Den följande utvecklingen kan skisseras i korthet: det är en

väg bort från skriftens eget ord. Psaltarens psalmer uteslutas som psalmer och ersättas i gudstjänsten med nya dikter. Ortodoxi, pietism, rationalism lämna var sina bidrag. Alla ha de sett var på sitt sätt på skriften, och tolkat den var efter sitt huvud och förstånd och omskrivit den med de ord, som de hade kärast. Det är dessa omdiktningar som ersatte skriftens egna psalmer under 1600- och 1700-talen.

Och ju längre bort man avlägsnade sig från bibelordet, dess olämpligare blev den gregorianska sången. Till den jambiska dimeterns hymner lät den sig låna. Det gick drägligt i de första kyrkovisorna: Allena Gud i himmelrik, Dig helge ande bedja vi o. a. Deras melodier liksom andra psalmer från denna tid, äro byggda på gregorianska motiv.

Men till de nya dikterna med de nya metriska schemata passade den ej. När inspirationen till texten kom annorstädes ifrån än från den heliga skrift, så kom musiken från andra källor än de ur vilka den gregorianska sången flutit fram. Den gregorianska sången bygger på prosans rytm. Den vill ge varje nyans i texten dess rätta uttryck. Den efterreformatoriska diktningen utgår från andra synpunkter. Den frågar på ett annat sätt efter den fasta metriska uppbyggnaden. Så kommer den musikaliska aksenten mångenstädes att icke sammanfalla med den textliga.

Detta återverkar i sin tur småningom på uppfattningen av den gregorianska sång, som bibehölls i mässan. På kontinenten skedde redan under inflytelser från renässansen en ingripande förändring i själva notbilden. Melismerna stympades. Eller sången gjordes syllabisk genom troperingen. Melismer över obetonade stavelser flyttades till betonade. Märkligt nog har den i Sverige bibehållna gregorianska sången under reformationstidevarvet räddats från denna vandalisering. Ännu i de melodier till svenska mässan, som meddelas i evangelieboken till karolinska psalmboken ha melodierna i det stora hela samma notbild, som under medeltiden. Men i den svenska mässan, som Haeffner utgav 1817, ha i det där förekommande kyriet (det gamla s. k. kyrie dominicale i dorisk ton) melismerna förlagts till den betonade stavelsen. Av de gamla kyrieserierna upptar Haeffner blott en. Det är den blygsamma resten. Man har gjort sig ganska urarva i fråga om den gregorianska sången. Också inför det liturgiska arvet står man likgiltig. Mässan av år 1814 stryker Laudamus. Den förlägger den ena av de bibliska läsningarna till predikstolen, borttager den nicenska tron, liksom ock pefationen. Det bibliska och det gammalkyrkliga arvet spolieras. Och med det den gregorianska sången.

Det sker i samma tidevarv som det, under vilket Bastholm i Danmark arbetade på att reformera gudstjänsten efter två huvudsynpunkter: människans förbättring och Guds härliggörelse. Han krävde att gudstjänsten skall vara kort, intressant, uppmuntrande, omväxlande och förmanande. Det är i den tiden, som man på allvar föreslog att omskriva ej blott Gloria och de gammalkyrkliga trosbekännelserna, utan också Fader vår och välsignelsen.

Här är en fullständig respektlöshet inför den heliga skrifts ord. Längre bort från respekten för bibelns ord kan man icke komma, än när man vill mästra Herrens egen bön.

Det var samma tid, som radikalt ville utmönstra den gregorianska sången. Bastholm fann det opassande att sjunga böner. »Den trængende, den Bedrøvede synger icke» I gudstjänstligt hänseende står rationalismen, början av 1800-talet, som antites till reformationen. Man har i görligaste mån i liturgien befriat sig från den heliga skrift och samtidigt gjort sig kvitt den gregorianska sången. Det skall dock till Haeffners heder sägas att även om han följde tendenserna i tiden visar hans Svenska Messa av 1817 betydligt mer liturgisk sans än mycket liknande i samtiden. Det vore intressant att få undersökt i vilken mån Ödmann, som Häffner omnämner i sitt Företal, har andel häri.

Men 1800-talets senare hälft betydde en vaknande besinning inför det liturgiska arvet. 1894 års handbok återinförde de båda läsningarna från altaret, återupptog fast i stympad form Laudamus och prefationerna. 1897 års Musik till svenska mässan bygger på den gregorianska sången.

*

*

*

Vad skall framtiden ge liturgien för plats i gudstjänsten och vilken uppgift skall tilldelas den gregorianska sången?

Kanske någon som läst det föregående gör sig frågan om vi skola reformera våra gudstjänstordningar så att vi göra oss av med det evangeliska arvet av psalmer och sånger och återgå att sjunga psaltarpsalmer i introitus och gradual? Skola vi icke kunna och få ge uttryck åt våra egna behov i moderna dikter, som tala vår egen tids språk? Skola vi icke kunna skapa nya egna melodier passande för den moderna tidens människor? Duger intet annat än den gamla gregorianska sången i gudstjänsten, den som ändå Jespersen i Förtalet till sin Graduale kallade »hin forfængelige Skraal oc Mundklammer udi Kirken?»

Mot sådana tänkta invändningar vill jag först svara att min ovan skisserade och historiskt motiverade tes icke är avsedd att fattas så att den utan vidare skall omsättas vid reform av nutida gudstjänstordningar. Den vill snarare vara en anvisning om marschriktning, en anvisning om ett mål, att hålla i minne, främst under bruket av nu gällande gudstjänstordningar och under strävandena för deras omdaning.

Liturgiens uppgift är alltfört att göra Guds ord levande i församlingens liv. Liturgien skall sätta bibelns ord i omlopp ibland de kristna, så att skriften själv blir kraftkällan för den enskildes trosliv och till församlingens uppbyggelse. I den mån som den kristne och församlingen går in under ordet i den heliga skrift sådant det framför allt levt och ännu lever i Kristus, och låter

sig mästras av ordet i stället för att mästra det, så skall ordet också visa sig bliva det bästa materialet för den gudstjänstliga ordningen.

Skriften är den bästa bönboken. Bättre ord för bönen kan den enskilde icke finna än orden i den heliga skrift. Man torde väl numera vara tämligen överens om att oförlikneligare bön än Herrens bön gives icke och att den skall få lov vara i fred för klåfingriga korrigeringar av förra seklets teologer, lika väl som av det innevarande. Vi skulle förvisso alla fara väl av att utnyttja bibeln i mycket högre grad än vad som nu sker, just som bönbok i det enskilda andaktslivet och i den gemensamma bönen. Här rekommenderar sig i särskilt avseende psaltaren i vår hägkomst. Och vi behöva psaltaren i dess egen gestalt, utan mänskliga förbättringar, omskrivningar och parafraser.

Och den som beder skriftens eget ord, skall därvid finna att han i skriften äger en särskild Guds gåva till stöd och hjälp vid hans andakt.

Han skall också med ny uppmärksamhet lyssna till det förelästa Gudsordet och i den av den innevarande tidens nöd och läge präglade predikan finna ett utflöde av det ena och förblivande Gudsordet. Den som lärt sig bedja sin bibel blir både mera kritisk på förkunnelsen och mera ödmjukt tacksam inför densamma. Han lär sig å ena sidan att sluta till sitt öra för tidsbestämda människomeningar men också å den andra sidan att med Luther tro att det är den Helige Ande själv, som trots allt behåller och bevarar Kristi kyrka i en rätt tro.

Det är angelägnast för predikanten själv att lära sig bedja Guds ord om han eljest vill med sin predikan föra sin församling in i den heliga skrift och i dess verkliga mening, ej blott orera över ett tema i mer eller mindre löslig anknytning till ett avsnitt ur bibeln.

Redan med de nuvarande gudstjänstordningarna synes det mig möjligt för oss präster att till gagn för oss själva och för våra församlingar levandegöra skriften i vår tid.

Tänker man så på det pågående hymnologiska och liturgiska nydaningsarbetet, så synes det mig oundgängligt nödvändigt att fasthålla dels vid skriftens rätt till den första platsen, och dels vid att allt, som icke direkt hämtats ur den heliga skrift skall granskas och sovras i dess ljus. Det som icke kan verifieras vara av kristet ursprung och framfött av en kristen anda måste vika huru poetiskt verkningfullt detsamma än kan te sig, eller hur praktiskt användbart det kan tyckas vara.

Strävar man härefter kan man knappast undgå att i liturgien själv och i psalmdiktningen anknyta till bibelordet. Det står icke direkt som ett ideal för mig att liturgien skall bestå av idel bibelspråk. Å andra sidan bör man observera huru provhålliga sådana sammanställningar kunna bevisa sig. Man kan tänka på den nyskapelse av högmässans inledning, som svenskt 1800-tal gjorde.

Den ingången bör avgjort hållas i minne då 1800-talets liturgiska reformer bedömas. I sin nuvarande gestalt har den svenska högmässan en serie hopplockade bibelord som ingress: Efter Helig, ur Jes. 6, följa citaten: Herren är i sitt heliga tempel — ur Ps. 11:4 — och Han är ock när dem som hava en ödmjuk och förkrossad ande — ur Jes. 57:15. Det torde vara få svenskar som för närvarande finna denna ingång tarva någon förändring. Ändock är den rent biblicistisk. Med en liten ändring — ett inskjutande av Gloria Patri — låter sig också detta introitus väl anordnas för gregoriansk sång, såsom kyrkoherde K. Peters visat.

Men även om nu liturgien icke blir en serie bibelord, mer eller mindre sinnrikt hopställda, så bör den äga ett bibelmättat språk, där den trogne bibelläsaren känner igen sig i psalmer och böner. Detta synes mig vara viktigare än att den i den moderna skönlitteraturen bevandrade återfinner sina älsklingsförfattare i kyrkan. Det är en styrka när liturgien kan ges det betyg som tillkommer reformationstidens psalmdiktning: ett starkt bibelbundet språkbruk.

Det måste resas krav på noggrann sovring av de psalmer som prästen utväljer för gudstjänsten och anvisar församlingen att bruka vid sin gemensamma bön och bekännelse inför Gud. Vad som då av prästen lägges på församlingens läppar får rimligtvis icke vara menlöst, tomt prat om än så välljudande och icke heller stridande emot eller likgiltigt för kristen trosuppfattning. Psalmen, som församlingen skall sjunga är icke en sång i allmänhet, icke att betrakta som en musikalisk prestation, den är en gudaktighetsövning, en hjärtanas bön och en församlingens bekännelse inför levande Guds ansikte. Där man gör psalmen till något annat träffas psalmsången, den må klinga aldrig så präktig, av Jespersens kritik av sången i kyrkan: den blir forfængelig Skraal oc Mundklammer. Det blir den när den vakne och eftersinnande psalmsångaren av sitt samvete tvingas att tystna.

Tänker jag så på den gregorianska sången och dess framtida uppgift, så kan jag fatta mig kort. Den gregorianska sångens öde beror helt av den heliga skrifts öde. Ju större plats liturgien ger åt bibelordet dess större bli möjligheterna för den gregorianska sången. Så länge skriftens ord som norm och som material får en undanskjuten plats, så följes den dit av den gregorianska sången. Den får då vänta sin tid. Den kan vänta. Den hör icke till de slaggers, som i dag gå sin högljudda väg över jorden och i morgon äro så glömda, att ingen gitter höra dem. Den gregorianska sången är lika frisk i dag som för tusen år sedan. Detta faktum understrykes endast ytterligare genom slagord om arkaiserande musik, torrt hö som gräves fram i arkiven o. s. v. Det är med den gregorianska sången som med kyrkan: de trotsa sekler och slagorden. Och det beror av att den gregorianska sången har sin groningsgrund i den heliga skrifts mylla. Och Guds ord förbliver, sekler och människor till trots.

Arthur Adell.